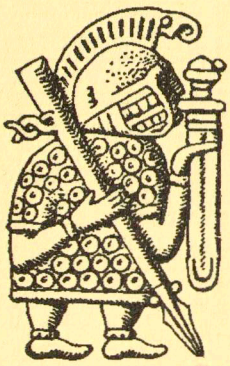

FORNVÄNNEN

JOURNAL OF SWEDISH ANTIQUARIAN RESEARCH

Brahebyggena på Visingsö
Nisser, Wilhelm
Fornvännen 1939, 362-369
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1939_362
Ingår i: samla.raa.se

djup i det pollendiagram från Näsbyholmssjön, som Tage Nilsson meddelar i Die pollenanalytische Zonengliederung etc. pl. VII diagram 1.[5] Den låga björkprocenten avviker härifrån och skulle kunna peka på en något senare tidpunkt, dock före den ekdominerade ekblandskogens tid. — Horntrissan skulle alltså ha påträffats i en avlagring från tidigast samma tid som de yngsta av Mullerup-gruppens boplatser och före den tidig-atlantiska (Iversen) litorinatransgressionens tid.»

Dr Sandegren kommenterar sin analys med följande uttalande.

Han anser, att han lyckats få en tillförlitlig pollenanalys av det lilla material han kunnat peta ut ur håligheterna i rosenkransen. Han säger vidare. »Vid jämförelse med ett pollendiagram från den närmast fyndorten belägna lokal från vilken för ändamålet användbart pollendiagram finnes i Tage Nilssons arbete 'Die pollenanalytische Zonengliederung etc. (G. F. F. Bd 57, 1935), nämligen nr 13 å Tafel VII, Böksmossen, belägen NV om sjön Yddingen och c:a 6 km från fyndplatsen för horntrissan, framgår att analysen passar väl in ungefär vid gränsen mellan Nilssons zoner VI och VII. Detta betyder, att fyndet skulle tillhöra övergångstiden mellan ancylustid och litorinatid, enligt Nilssons kronologiska översikt, sid. 554 i hans arbete, något före 6000 f. Kr.»

Dr Sandegren tillägger, att resultatet av analysen synes honom stämma väl överens med vad man av lagerföljden att döma kan förmoda i fråga om åldern och med vad undertecknad därom i mitt meddelande ovan uttalat.

Knut Kjellmark

BRAHEBYGGENA PÅ VISINGSÖ

År 1562 erhöll Per Brahe d. ä. Visingsborgs grevskap i förläning. Tio år senare stod den äldsta längan av Visingsborgs slott under byggnad. Under det följande seklet utvecklades denna anläggning genom talrika om- och tillbyggnader. Jag har i tvenne tidigare arbeten skildrat slottets samt den närbelägna Brahekyrkans byggnadshistoria.[1] Sedan dess ha fortsatta utgrävningar av Visingsborgs slottsruin, vilka företagits på initiativ av Rektor A. Eckerberg samt under ledning av Amanuens E. Bohrn, kastat nytt ljus över dessa frågor.[2] I samband med utgivandet av en ny upplaga av antikvitetsakademiens vägledning över Visingsö har jag haft att taga ställning till den konsthistoriska betydelsen av dessa utgrävningar, sedda mot bakgrunden av de senaste årens forskningar, och med anledning härav underkastat dessa problem en förnyad granskning, vars

[5] Tage Nilsson, Die pollenanalytische Zonengliederung der spät- und postglazialen Bildungen Schonens. G. F. F., Bd 57, H. 3.

[1] W. Nisser, Konst och Hantverk i Visingsborgs grevskap på Per Brahe d. y:s tid, I och II, Stockholm 1931, reg. Samme förf. Visingsö, Svenska Fornminnesplatser, vägledningar utgivna gen. Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien nr 17, Stockholm 1932.

[2] E. Bohrn, Redogörelse för 1936 års utgrävningar på Visingsborg. A. T. A.

resultat jag här går att framlägga. Enligt min tidigare framställning, som stödde sig på ingenjör Algot Fribergs uppmätningsritningar av år 1918, var västlängan ett rektangulärt hus, vars västfasad smyckats av två hörntorn, medan ett tredje torn dominerade ostfasaden. Av grundplanen att döma anknöt denna anläggning till danska förebilder sådana som Borreby, Hesselagergaard och Egeskov samt hade svenska motsvarigheter i Sturefors och Ekenäs. Jag hävdade, att arbetet på denna länga utförts under 1560- och 1570-talen. Slottets andra byggnadsepok, cirka 1615 till 1625, då anläggningen av Magnus Brahe utbyggdes till en trelängad borg med sitt centrum i den nyuppförda sydlängan och med en mindre kökslänga i öster, framställdes som den betydelsefullaste i dess byggnadshistoria. En yttre befästningsanläggning uppfördes av allt att döma redan då. Slutligen har jag hävdat, att östlängan uppförts i två etapper, den tidigare under Magnus', den senare under Per d. y:s tid, samt att norra längan avslutats år 1662. Jag framkastade tanken att Hans Fleming, ledare för slotts- och fästningsbyggena i Vadstena och Jönköping, möjligen gått Magnus Brahe till handa vid hans utbyggnad av slottet samt att Arent de Roy gjort Per d. ä. likartade tjänster, då västra längan uppfördes. Då inga dokumentariska uppgifter förelågo rörande mästaren till Brahekyrkan, framhöll jag, att den borde tillskrivas någon samtida byggmästare sådan som Hans Ferster eller Filip Fischer. Enär forskningen vid denna tidpunkt ännu ej i större utsträckning behandlat vare sig dessa mästares eller den från medeltiden emanerande inhemska traditionens betydelse för 1600-talets slotts- och kyrkobyggnadskonst, nödgades jag lämna frågan huruvida vi här stodo inför arkitekt- eller byggmästararbeten öppen, tills forskningen kastat nytt ljus över dessa omfattande problemkomplex, vilkas lösning föll utom ramen för min monografiskt begränsade framställning.

Under de år som förflutit sedan dess ha Erik Lundbergs forskningar rörande bostadsproblemen och Sveriges medeltida kyrkoarkitektur samt Sten Karlings studier i Flemings konst skapat goda möjligheter att upptaga Visingsöproblemen till förnyad granskning.[3]

Den sistnämnde forskaren har berört dessa frågor[4] samt hävdat, att Fleming varit verksam för Magnus Brahe såväl vid Visingsborg som Brahekyrkan. Enligt denne författare skulle den ålderdomligt gestaltade sydlängan vara den äldsta, medan den tretorniga västlängan, som uppvisar överensstämmelser med Ekenäs och Sturefors, borde dateras till greve

[3] E. Lundberg, Herremannens bostad, I, före 1700-talets mitt, Sthlm 1935. Jag stannar i största tacksamhetsskuld till antikvarien Lundberg som med älskvärt tillmötesgående lämnat mig värdefulla upplysningar om 1500- och 1600-talens av den medeltida traditionen präglade slotts- och kyrkoarkitektur. S. Karling, Tyresö slott, Nordiska Museets och Skansens årsbok, Sthlm 1933; Samme förf., Tyresögraven i Stockholms Storkyrka, Konsthistorisk Tidskr., Sthlm 1934; Samme förf., Hans Fleming, Tidskr. för Konstvetenskap, Lund 1938.

[4] Karling, Tyresö slott.

Magnus' tid samt i likhet med dessa byggen tillskrivas Fleming. Den omständigheten, att den efter Flemings projekt uppförda kyrkan i det Hisingska Göteborg i likhet med Brahekyrkan hade halvcirkelformigt avslutat kor, gav Karling anledning att lancera honom som upphovsman jämväl till Visingsöhelgedomen.

De senaste årens utgrävnings- och forskningsresultat synas mig emellertid böra tolkas i den riktningen att Brahebyggena på Visingsö, präglade som de äro av den inhemska traditionen med medeltida anor, böra karakteriseras som byggmästarearbeten, även om preliminära, under arbetets gång i stort sett negligerade arkitektdirektiv kunna tänkas ha förelegat. Vi vilja i det följande söka motivera denna uppfattning.

* *
*

Västra längan. 1936 års utgrävning har givit följande huvudresultat: Västra längan har uppförts av korsvirke med tegel, ej av sten som man tidigare förmodat. En innanför den ursprungliga tegelmuren uppförd förstärkningsmur av sten är sekundär. Denna byggnad har ett speciellt intresse som den enda, om ock blott i ruiner bevarade representanten för de av allt att döma talrika herremansboningar med korsvirkeskonstruktioner, som funnits i vårt land vid 1500-talets slut. De båda västliga hörntornen äro samtida med den rektangulära byggnaden, medan östra trapptornet härrör från en senare epok. Strax norr därom ligger bottenvåningens ursprungliga ingång. Detta hus, som sålunda icke från början haft karaktären av försvarsborg, har sannolikt uppförts av en murmästare, vilken mer än väl kan ha varit obunden av arkitektdirektiv.

Då 1936 års utgrävningar givit vid handen, att västlängan är äldre än den södra, kvarstår vår datering av den förra alltjämt orubbad. I det till planen nästan kvadratiska östra tornet har en trappa med tre vändplan från en förstuga i bottenvåningen fört upp till den övre våningen. Det är för närvarande omöjligt att bestämt fastställa dess tillkomstår. Vägande skäl synas mig dock tala för att detta trapptorn, som ledde upp till den grevliga bostadsvåningen, byggts innan nya utrymmen för dessa ändamål färdigställts i sydlängan. Då man ej har anledning förmoda, att Erik Brahe bedrivit någon byggnadsverksamhet på Visingsborg, bör tornet tillkommit efter Magnus' tillträde till grevskapet, sålunda under något av 1600-talets två första decennier. Efter denna tillbyggnad fick slottet ett utseende, som åtminstone vad grundplanen beträffar påminde om det äldre Sturefors, sådant vi känna det genom bilderna i Dahlbergs Suecia. Avslutande byggnadsarbeten pågingo enligt bevarade räkenskaper vid detta slott under 1600-talets första år.[5] Det är under dessa omständigheter tänkbart, att det Bielkeska fästet, som enligt Karling har Fleming till upphovsman, givit Magnus Brahe impulser till tornbygget på Visingsö.

[5] Gårdsräkenskaper för Sturefors, Ture Nilsson Bielke och hans maka Margareta Sture, vol. 12. Adl. ätten, Bielkesamlingen, R. A.

Därifrån är emellertid steget långt till att med Karling betrakta honom som den västra Visingsborgslängans arkitekt och för ändamålet godtyckligt framdatera denna samt tillbakadatera sydlängan.

Södra längan. För den utvidgning av Visingsborgs slott som Magnus Brahe påbörjat och Per d. y. slutfört ha liknande byggnadsföretag vid de kungliga slotten i viss mån varit föredömliga. Som en intressant parallell till Magnus Brahes byggen framstår Karl IX:s och Gustav II Adolfs utbyggnad av Uppsala slott, där det ursprungliga renässanshuset tillbyggdes med en av en fritrappa smyckad länga. Genomfartsvalvet på Visingsborgs sydlänga kan — om man så vill — betraktas som en lantlig variant av slottsentrén i Vadstena. Visingsborgslängan med sina trappgavlar gör dock ett påfallande ålderdomligt intryck. Rumsanordningen med ett mellan sals- och bostadspartier inskjutet trapphus anknyter — som Erik Lundberg visat — nära till den medeltida traditionen. En byggnad, som talar detta ålderdomliga och provinsiella formspråk, bör — som Karling med rätta antytt — ej hänföras till Fleming såvida ej övertygande dokumentariska bevis för ett dylikt antagande kunna förebringas. Även om Fleming, som från 1601 till 1619 var bosatt i Jönköping,[6] givit Brahe impulser för dennes planerade byggen på Visingsö, synes det uppenbart, att hans projekt i den mån de rörde slottsbyggnaderna helt och hållet nonchalerats. Vi stå här inför ett byggmästarearbete bakom vars konservativa gestaltning man tror sig skymta byggherrens målmedvetna vilja.

Då Per Brahe d. y:s brev visa, att sydlängans tak, vallarna kring slottet, inkörsvalvet till yttre borggården samt vindbron utförts under åren 1634—1640, har vår förmodan om befästningarnas tillkomst i samband med sydlängans uppförande bekräftats. Denna byggnadsepok har emellertid avslutats senare än vi tidigare gjort gällande. Då befästningsanläggningarna på Visingsborg, vars vallar till större delen uppfördes år 1636 av för ändamålet ditkommenderad militär, har en mer dekorativ än fortifikatorisk prägel och icke synes mig uppvisa några för Fleming speciellt karakteristiska drag, torde man knappast vara berättigad hävda, att den dessein, efter vilken dessa utförts, härrör från honom.

Östra och norra längan. Det ovan antydda påståendet att östra längan påbörjats av Magnus och fortsatts av Per d. y. synes mig bekräftas av framställningen på Brahe-Grennas sigill.[7] Där återgives nämligen öster och något norr om sydlängan ett litet hus, som ej sluter till denna. Då såväl Dahlbergs teckning av Visingsborg som de bevarade resterna av de södra och östra längorna tydligt giva vid handen att den sistnämnda under ett senare skede varit av samma höjd som den södra och anslutit till denna, synes man ha rätt att betrakta den på sigillet återgivna byggnaden såsom den tidigare östra längan. Då denna äldre östlänga ej upptagits i 1651 års inventarium, har man anledning förmoda,

[6] R. Björkman, Jönköpings historia 1—4, Jönköping 1917 till 1921, reg.

[7] Nisser, Konst och Hantverk, plansch XXXV.

att den endast innehållit ekonomi- och köksutrymme. Borggården avslutas mot norr av en mur i anslutning till vilken greve Per d. y. år 1662 lät uppföra den lilla nordlängan.[8] Under dessa år utbyggde han den östra längan till ett trevånigt stenhus, vars till sydlängan slutande del rymde slottets representationsgemak. Genom östlängans mittparti har en nyligen blottad gång fört till den s. k. sjöporten. Blott fortsatta utgrävningar kunna giva en klar bild av östslottets utseende. Såsom ledare för 1660-talets byggnadsarbeten fungerade överbyggmästaren Jöns Svensson (död 1662) och Johan Werner d. y. Den förre är den ende till namnet kände bland de överbyggmästare, som under Brahetiden förlänat slott och slottskyrka deras av den inhemska byggnadstraditionen präglade form.

Brahekyrkan. Denna kyrkas gestaltning synes mig böra förklaras ur liknande omständigheter som slottets tillbyggnad. Såsom föredöme för Ströjakyrkans utvidgning, vilken har en intressant samtida motsvarighet i den utbyggnad av Danderyds kyrka, som Svante Gustafsson Banér bekostade, framstår den under Vasatiden utförda tillbyggnaden på Stockholms Storkyrka.[9] Brahekyrkans ombyggnad synes dock varit mer genomgripande än de båda nyssnämndas. Det medeltida långhuset revs och ersattes av en treskeppig hallkyrka, uppförd av lerskiffer, sandsten och kalksten samt täckt av kryssvalv.

Med sin modererade resning, sina fem travéers längd och sina åttkantiga pelare uppvisar den likheter med Birgittakyrkan i Vadstena. Brahekyrkans gestaltning med de förhållandevis låga valven och den nästan orytmiserade exteriören anknyter till den i viss utsträckning just från Vadstena Birgittakyrka emanerande svenska tradition, vilken ännu under 1600-talets första decennier kvarlevde i hallkyrkor sådana som St. Gertrud i Västervik, de båda kyrkorna i Nyköping, och den ovannämnda helgedomen i Danderyd.[10] Dessa byggnader skilja sig påtagligt såväl från de högresta samtida tyska hallkyrkorna i Bückeberg och Wolfenbüttel som från de under tysk påverkan under 1630- och 1640-talen uppförda svenska hallkyrkorna S:t Jakob i Stockholm och S:ta Kristina i Falun. Efter likartade postgotiska principer ha de gustavianska och Wrangelska gravkoren samt i stor utsträckning även den samtidiga bildhuggararkitekturen gestaltats.[11] Brahekyrkan är däremot i likhet med de tre ovannämnda svenska landsortskyrkorna en exponent för den inhemska, postgotiska traditionen och bör sålunda liksom dessa betraktas såsom ett byggmästarearbete. Även om dess halvcirkelformigt avslutade kor har en intressant

[8] Bohrn, a. a.

[9] S. Brandel, Danderyds kyrka, Sveriges kyrkor, Danderyds skeppslag I, häft. 1, sid. 21, Sthlm 1917 samt J. Roosval, Stockholms Stora eller S. Nikolai kyrka, Sveriges kyrkor, Stockholms kyrkor, I, häft. 2, Byggnadshistoria, Stockholm 1927.

[10] Ant. och bildmaterial i A. T. A.

[11] Nisser, Brahegraven i Västerås domkyrka, Tidskrift för Konstvetenskap, Lund 1939.

samtida motsvarighet i Hans Flemings projekt till kyrkan i det Hisingska Göteborg, kan detta faktum av ovan angivna och andra skäl ej ha relevans som vittnesbörd om hans verksamhet för Brahekyrkan.

Börje Stenhuggare. Vanskligheten att på stilkritisk väg identifiera mästarna till byggnader och monument av denna lokala och konservativa prägel har med stor tydlighet framstått vid de förnyade forskningar som företagits för att fastslå, vilken bildhuggare som utfört Brahekyrkans västportal samt svarat för gravkorfasadens utsmyckning. Handlingar i Per Brahe d. y:s korrespondens och räkningar visa nämligen, att arbetet under åren 1652 och 1653 utförts av en lokal mästare vid namn Börje Stenhuggare.[12] Denne är — som jag tidigare framhållit — påvisbar på Brahehus där han år 1646 utfört en ännu delvis bevarad spisel, samt i Gränna kyrka, för vilken han år 1656 utförde en nu till större delen spolierad predikstol.[13]

Då dessa skulpturer emellertid icke uppvisa några stildrag, som föra tanken till de nyssnämnda dekorationerna i Brahekyrkan, ansåg jag mig ej ha anledning att på stilkritiska grunder lancera Börje Stenhuggare som mästare till dem. Utgående från de påfallande likheter, som föreligga mellan de änglahuvuden, vilka smycka portal- och korfasaderna, hänförde jag dessa till en separat grupp och presenterade dess upphovsman med ledning av ett bildhuggarmärke på korfasaden som mästaren T.I.V.B. Då en jämförelse mellan dessa arbeten och kyrkans övriga skulpturer icke syntes mig giva vid handen, att någon av de andra i Brahes tjänst verksamma mästarne kunde inställas i detta sammanhang, ansåg jag det onödigt att ingå på en jämförande stilanalys mellan dessa arbeten och det övriga materialet. Mitt uppslag att här införa en anonym mästare har från flera håll mötts av kritik.[14] En forskare framhöll sålunda, att jag — i likhet med en tidigare författare — hade bort hänföra västportalen och korfasaden till Kristian Julius Döteber, vilken vid denna tid betraktades som mästare till den för Visingsöportalen i viss mån föredömliga sydportalen på Jakobs kyrka samt var son av mästaren till det för Brahegraven förebildliga monumentet över hertig Friedrich Adolf och hans gemål i

[12] De här publicerade uppgifterna om de på Per Brahe d. y:s tid utförda arbetena på Visingsborg och i Brahekyrkan äro hämtade ur Visingsborgs räkenskaper K. A. samt brev från Per Brahe d. y. till Julius Lantzenfelt, Rydboholmssaml. R. A. Arkivforskningarna ha utförts av fröken Elin Björkman, Uppsala.

[13] Nisser, Konst och Hantverk, Reg. Jag kommer att i annat sammanhang närmare belysa denne mästares karaktär och verksamhet.

[14] A. Hahr, recension av förf:s arbete Konst och Hantverk, Svenska Dagbladet den 7 augusti 1931. Jfr E. Lundberg, Studier i renässansskulptur, Meddelande från Östergötlands Fornminnes- och museiförening, Linköping 1921. R. Josephson, Sakkunnigutlåtande vid återbesättande av professuren i konsthistoria med konstteori vid Uppsala universitet, 1934.

Doberans klosterkyrka. En annan konsthistoriker framdrog talrika skäl för att en stiljämförelse mellan dessa arbeten å den ena sidan samt de skulpturer och målningar av Johan Werner d. ä:s hand, vilka utförts för kyrkan och för Brahehus å den andra sidan, måhända hade kunnat tolkas i den riktningen att denne mästare helt eller delvis utfört dessa dekorationer. Alla dessa hypoteser ha nu fallit. Ur vår synpunkt är det av särskilt intresse att mästaren till dessa dekorationer icke tillhört Stockholmskretsen utan i likhet med de krafter, vilka enligt vår mening verkat vid Brahebyggena, haft rent provinsiell karaktär.

Sammanfatta vi det ovanstående blir resultatet, att herrarna till Visingsborgs grevskap med självmedveten konservatism gestaltat sina anläggningar i anslutning till den inhemska traditionen samt i mycket stor utsträckning låtit rent provinsiella mästare utföra sina slotts-, kyrko- och gravbyggen. Våra erfarenheter från Visingsö giva vid handen, att överensstämmelser, som äro påvisbara mellan ett monument i huvudstaden eller i utlandet och en senare variant därav i den svenska landsorten, blott sällan böra tolkas i den riktningen att ett mästarsamband dem emellan råder. Sedd mot bakgrunden av utvecklingen i den samtida svenska arkitekturen, framstår denna konst som stilistiskt retarderad och har intet av intresse att bjuda dem, som söka följa de utländska stilimpulsernas banbrytare i vårt land. Betraktade som exponenter för den inhemska traditionen med medeltida ursprung synas mig dessa anläggningar däremot bringas till sin rätta valör.

Upptäckten av en arkivnotis, som i ett slag desavouerar alla attributioner till Döteber, Werner d. ä. och andra, är ingen enastående företeelse. Erfarenheten visar tvärtom, att attributioner, vilka lancerats enbart på grundvalen av jämförande stilstudier i 1600-talsmonument av denna art, vid konfrontation med arkivmaterial i stor utsträckning visat sig vilseledande. Anledningen härtill är i första rummet den, att dessa monument sällan äro en enskild mans verk och därför ej lämpa sig att betraktas ur samma synvinkel som homogena kvalitetsskulpturer av stora mästare. De ha som bekant tillkommit med ledning av mönsterböcker samt stundom utförts efter direktiv av myndiga, estetiskt indifferenta byggherrar. De präglas av bildhuggarens och hans olika gesällers konstnärliga skaplynnen och växlande förmågor. Ofta ha de utförts i olika etapper, varvid de ursprungliga projekten förfuskats. De flesta ha slutligen under århundradenas lopp vid pietetslösa restaureringar och förhärjande eldsvådor bragts i en sådan oreda, att man alltjämt svävar i okunnighet om deras ursprungliga gestaltning. Även om dylika attributioner i vissa fall kunna och böra lanceras som hjälphypoteser för att klargöra en forskares uppfattning om monumentens sammanhang, ligger det i öppen dag att de med nödvändighet måste få en preliminär och provisorisk karaktär och under inga omständigheter böra betraktas som likvärdiga med dokumentariskt fastställda mästarebestämningar. Vi måste slå in på andra, den rent estetiska stilkritikén kompletterande vägar sådana som konservatorundersökningar och

målmedvetna arkivforskningar, om vi i större utsträckning skola lyckas bringa detta material till valör, tolka dess konstnärliga betydelse och bestämma det till tid och mästare. Kungsvägen till vinnandet av exakta upplysningar rörande dessa och andra monuments tillkomst och historia har gått och går som bekant alltjämt genom arkiven. Av denna anledning ämnar jag för att i någon mån underlätta konsthistoriska arkivforskningar utgiva en studie över de svenska arkiven som konsthistoriska fyndkällor. *Wilhelm Nisser*

NOTES AND NEWS

Under the title »A pole for chasing fish into nets made of the coronel of a deer's antler» Knut Kjellmark recalls a find mentioned in »Skandinaviska Nordens Urinvånare» (2nd ed. I, p. 83), a counterpart to which was later found by Kjellmark himself (Statens Hist. Mus. inv. no. 15342:198); the object had been sawn out of a deer's antler and fastened to a stick, and was probably used in fishing for the purpose of making movements in the water to drive the fish from their hiding-places in the rushes and suchlike. Both the objects come from Scanian peat-bogs, and appear to have been contemporary with bone harpoons and spear-points from such bogs.

Wilhelm Nisser writes on Brahebyggena på Visingsö (The Brahe Buildings on Visingsö). Referring to his own earlier works and to Sten Karling's researches on Hans Fleming, which also touch upon Visingsö, Nisser again takes up the question of the history of the building of Visingsborg, on which light was thrown by E. Bohrn's excavations on the spot in 1936. The west range of buildings has proved to be the oldest, and at the beginning of the 17th century a stair-turret was added to it. In its completed form, but not in its original state, the range has a certain resemblance to Sturefors, which according to Karling was designed by Fleming. The south range, also erected later, is too old and provincial in style to have been the work of Fleming. In Per Brahe the Younger's time the building round the courtyard was completed by the erection of the east and north ranges. During this period Jöns Svensson and Johan Werner the Younger superintended the building work.

Nisser points out further that Hans Fleming could not very well, as Karling thought, have been the designer of the additions to Brahe Church in the 17th century, which is an exponent of local post-Gothic tradition, and for the rest has some of the character of the Convent Church at Vadstena. The author also reports that, according to archival sources, the Börje Stenhuggare known from Brahehus and Gränna Church carried out the western portal and decorated the crypt in Brahe Church. On the whole the Visingsö buildings give expression to conservatism and adhere to native tradition. The builders also largely employed purely provincial master-builders.